

УДК 37.035.6(091)(477)

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ОСВІТИ К. Д. УШИНЬСЬКОГО

*Віталій Гладун,
ORCID iD 0000-0002-6568-3100
старший викладач кафедри
філософії освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
vitaliutas7@gmail.com*

У статті обґрунтовано концепцію національного виховання Ушинського. Головною тезою є те, що кожен цивілізований народ протягом багатьох століть має виробити власний національний ідеал, який повністю відповідав би інтересам національного розвитку.

Учення К. Ушинського про сутність і значення ідеї національного виховання як засадничої для організації суспільного життя і нині не втратило своєї актуальності.

Основними складовими національного виховання за К. Ушинським є: етногенез, ментальність; рідна мова; релігія, гендер, система звичаїв і традицій народу та їхнє значення у вихованні.

У статті показано, що світогляд К. Ушинського значною мірою формувався під впливом прогресивних ідей зарубіжних педагогів, зокрема німецьких, англійських, французьких. Автор доводить, що вивчення зарубіжного досвіду дало право вченому стати одним із перших дослідників зарубіжної системи освіти, серцевиною якої є національна ідея.

Ключові слова: громадська освіта, народна педагогіка, народність, національне виховання, патріотизм.

@ Гладун В. В., 2020

Вступ. Донедавна вважалося, що національна освіта повністю відповідає потребам суспільства, задовольняючи громадян своєю стабільністю і консервативністю. Однак стрімке життя вимагає переосмислення філософських та соціально-культурних цінностей освітньої політики, що потребує змін в організації та змісті педагогічного й виховного процесу.

Ідеалом цього процесу виступає виховання різнобічної та гармонійно розвинутої, національно свідомої, високоосвіченої, життєвокомпетентної особистості, яка здатна до саморозвитку та самовдосконалення. Учення К. Ушинського про сутність

і значення ідеї національного виховання як засадничої для організації суспільного життя і нині не втратило своєї актуальності.

У концепції національного виховання Ушинського головною тезою є те що, кожен цивілізований народ протягом багатьох століть мав би виробити власний національний ідеал, який повністю відповідав би інтересам національного розвитку.

Формула життя патріота, демократа за переконаннями, методиста-вихователя К. Ушинського – «лише особистість здатна виховати особистість». Ще в юнацькому віці видатний педагог так сформулював мету свого життя: «Зробити якомога біль-

ше користі вітчизні – ось єдина моя ціль життя, до неї я й повинен направляти свої здібності» (Антонова О. Є., 2015, с. 5).

Концепції виховного ідеалу особистості формувалися під впливом педагогів П. Редкіна, М. Пирогова, О. Духновича, Х. Алчевської, Є. Водовозової, Б. Грінченка, М. Драгоманова, М. Корфа, М. Коцюбинського, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін.

Ідеї виховання особистості, яка б володіла та навчалася рідною мовою, була обізнана з національною культурою, поважала українські традиції, звичаї, обряди, і нині є актуальними.

У становленні філософсько-освітніх поглядів К. Ушинського провідна роль належить українській світоглядній традиції, а його самого можна вважати одним із засновників вітчизняної та європейської філософії освіти.

Слушною є думка В. Довбня про видатного педагога: К. Ушинський, безумовно, належить до корифеїв світової педагогічної думки, у його творах переплітаються й перетинаються світоглядно-філософські тенденції української та російської культури з комплексом філософсько-світоглядних ідей, що поширилися в Україні з інших національних культур (Довбня В., 2007, с. 233).

Аналіз філософсько-освітніх поглядів К. Ушинського показує, що освіту і виховання він розглядав не у вузько дидактичному, а в широкому суспільному, навіть у планетарному, усесвітньому аспекті. Нині, вирішуючи актуальні проблеми навчання і виховання, слід звертатися до його педагогічної спадщини, черпаючи з цього животворного джерела повчальні уроки і висновки, та творчо використовувати їх у сучасній педагогічній практиці (Туркот Т., Коновал О., 2017, с. 247–248).

Із огляду на сказане метою статті є висвітлення складових аспектів національного виховання та громадської освіти в поглядах К. Д. Ушинського, які заклали підвалини сучасної філософії освіти та народної педагогіки.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати зміст поняття «народність» у вченні К. Ушинського та функціонування його як виховного принципу; обґрунтувати національно-виховний ідеал; розкрити основні складові національно-патріотичного виховання К. Ушинського; схарактеризувати основні напрями розвитку ідей громадянського виховання в різних країнах, у яких був К. Ушинський.

Дослідники діяльності видатного педагога акцентували увагу на розкритті ідеї народності та антропологічного підходу, формуванні понятійного апарату педагогіки як науки, теорії виховання та організації професійної підготовки вчителів. Так, зазначені погляди Ушинського досліджували І. Бех, Г. Васянович, А. Вихрущ, В. Ковальчук, Є. Мединський, Л. Модзалевський, М. Пантюк, К. Потапенко, В. Струминський, Е. Афанасенко, А. Бондар, Н. Гончаров, М. Євтух, В. Поплужний, О. Сухомлинська, Л. Гуцал, Н. Калита.

К. Ушинський хотів своєю концепцією народності відповісти на питання: «Яким шляхом повинна розвиватися народна школа, на основі чого необхідно реформувати всю освітню систему держави?».

Національно-патріотичне виховання за К. Ушинським. Термін «національне виховання» в сучасному педагогічному контексті є двозначним: з одного боку – це виховання, що впливає з основ державності й зумовлене процесами державотворення. Таке виховання, на думку К. Ушинського, можна називати українським.

Із другого боку, це національно-етнічне виховання нашого народу, під яким розуміють виховні зусилля, спрямовані на відродження природовідповідного національного самоусвідомлення української дитини (Барабаш В., 2014, с. 44).

Ще в 1914 році на засіданні Московського Товариства Грамотності М. Чехов у доповіді «Национальное воспитание по К. Ушинскому» підкреслив, що заповіт К. Ушинського – це виховувати в дітях знання свого народу, прищеплювати їм свідому любов до нього (Чехов М. В., 1915,

с. 112). Цей заповіт актуальний і сьогодні.

Поняття «народність» теж має подвійне значення: у вузькому розумінні – це ставлення людини до свого етносу, що більшою мірою асоціюється з поняттям патріотизму, у широкому розумінні – розглядається весь спектр свідомості народу та системи цінностей, якою він живе. К. Д. Ушинський переважно використовував широке розуміння терміна «народність».

Треба зрозуміти, що народність виховання в поглядах К. Ушинського не має нічого спільного з поняттям народності як прояву великоросійського шовінізму, учений наголошує на важливості всебічного вивчення історії своєї батьківщини як засобі патріотичного виховання молодого покоління.

К. Ушинський здійснив суттєвий внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів патріотичного виховання. Він уважав, що народність, або національний дух, є основою освітнього процесу для молоді:

«Чим повніше і розумніше школа буде будувати свою роботу на основах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання – готувати патріотів» (Ушинський К. Д., 1983, с. 43).

На думку О. Вишневського, патріотичне виховання помилково ототожнюють із громадянським вихованням, що ніяк не пов'язано з типом суспільного устрою й орієнтується не на ідеали демократії, а на національну ідею через багатозначність терміна «громадянин». Насправді, близьким до поняття «громадянське виховання», уважає учений, є термін «цивільне виховання» (Вишневський О., 2008, с. 225).

Нині спостерігаємо також суттєві трансформації в трактуванні таких понять, як «патріот», «громадянськість», «громадянське і патріотичне виховання».

Зміни в сучасному світі формують нові контексти визначення понять «патріот» і «громадянство». Сьогодні будь-яка людина створює водночас декілька ідентичностей і національна ідентичність – ос-

нова патріотизму – часто є «відтиснутою на задній план».

Вітчизняна педагогіка зосереджує формування та розвиток патріотизму здебільшого на підтриманні позитивного емоційного переживання власної національної належності, на вивченні історії та культури рідної землі. Але західноєвропейські вчені зі свого боку акцентують на тісних взаємозв'язках між патріотичним і громадянським вихованням, на формуванні не лише громадянина певної країни, але громадянина світу (Жаровська О. П., 2013, с. 107–109).

К. Д. Ушинський уважав, що патріотизм є не тільки важливим завданням виховання, але й могутнім педагогічним засобом: «Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню правильний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами» (Ушинський К. Д., 1974).

Ідеї патріотичного виховання К. Ушинського отримали своє підтвердження в гуманістичній педагогіці В. Сухомлинського.

Концепцію національного виховання за В. О. Сухомлинським можна представити як трикутник «громадянин-патріот-гуманіст». Не втрачають сенсу й нині слова видатного педагога: «...Сила й ефективність патріотичного виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота» (Сухомлинський В. О., 1976, с. 467–468).

Характерною рисою національного українського виховного ідеалу двох видатних педагогів є повага до старших, до батька з матір'ю.

Але треба зрозуміти, що ця виховна ідея на Заході через розвиток індивідуалістичної психології, яка базується на товарно-ринкових відносинах, не мала належного розвитку.

Дослідниця Н. Калита стверджує,

що основні положення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 року) корелюються з ідеєю народності К. Ушинського (Калита Н., 2017), визначає суб'єктивні та об'єктивні чинники, які вплинули на погляди видатного педагога: колоніальна залежність України, що зруйнувала національну українську систему освіти і виховання; вимушеність української інтелігенції працювати на теренах метрополії; довготривале відрядження за кордон (Швейцарія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Франція, Італія), що дало вченому-педагогові багатий емпіричний матеріал для узагальнення, порівняння, вирішення проблеми національного і громадського виховання на основі принципу народності (Калита Н., 2017, с. 23).

К. Ушинський прихильно ставився до методів патріотичного виховання, які застосовувалися в швейцарських школах, оскільки вони мали позитивний ефект на розвиток народної освіти власне держави, а саме: вивчення своєї історії й природи, вивчення біографій національних героїв, гімнастика, військові вправи, рідна мова, подорожі з дітьми, свята, народні ігри.

Виховний ідеал особистості та громадянина-патріота К. Ушинського виявляється через сукупність таких якостей, як: любов до батьківщини, гідність, громадянська відповідальність, гуманність, милосердя, працьовитість, правдивість, доброзичливість, дисциплінованість, естетичне почуття, тверда воля і незламний характер.

Геніальний учений першим увів у широкий обіг поняття «народна педагогіка», обґрунтував його правомірність у педагогічній науці.

Народна педагогіка зміцнює й розвиває в людині народність, народну самосвідомість, народний характер і здійснює потужний і благодійний вплив на розвиток суспільства, його мови, його літератури, його законів, словом, на всю його історію (Ушинський К. Д., 1983, с. 111).

Педагог зазначав складові національного виховного ідеалу: «будь-який народ починає з літератури, пісні, приказки, каз-

ки і, закінчуючи драмою і романом, висловлює свої переконання в тому, якою повинна бути людина, на його думку» (Ушинський К. Д., 1949, с. 348).

Народну педагогіку К. Д. Ушинський ототожнював із «народним педагогом», який пов'язує ідеї минулого, теперішнього і прийдешнього поколінь, навчає людей ще з давніх-давен мови, казки та виступає яскравим виразником педагогічного досвіду народу, фольклорних творів, пам'яток.

Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але це не повинно лякати державу, тому що освіта дасть свої «плоди» в майбутньому. Народ без народної освіти буде почуватися пригніченим та йти, як сліпий, навромацки давно вторганим шляхом.

Виховання передбачає знання національних цінностей і сповідування їх вихователем, розуміння цілей, що стоять перед людством, і намагання здійснити їх у міру власних сил. У педагогічному сенсі важливим є те, що почуття національного – вроджене, і К. Ушинський радить узяти його за основу виховання. Саме тому в центрі його педагогічної системи принцип народності як єдине джерело життя народу в історії (Чепіль М., 2014, с. 216).

Головним джерелом народності К. Д. Ушинський убачав мову. Саме мова, на думку К. Д. Ушинського, «є душею, серцем народу», здійснює найсильніший духовний вплив на розвиток дитини та є найкращим наставником і вчителем.

Рідна мова – потужний каталізатор виховання патріотичної особистості, тому вчений постійно критикував формалізм у навчанні української мови в школах (Ушинський К. Д., 1960).

Метою навчання рідної мови є «розвиток природженої душевної здібності, яку називають даром слова». Мова – найяскравіший вияв народності, тому навчання дітей повинно здійснюватися рідною мовою, а народна освіта повинна бути в руках народу.

На особливому значенні мови в громадському житті акцентовано в статті «Рід-

не слово»: «Мова народу – краший цвіт, що ніколи не в'яне й вічно знову розпускається, усього його духовного життя, яке починається далеко за межами його історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина. Рідна мова не тільки краще виражає духовні якості народу, а є найкращим наставником і вчителем» (Ушинський К. Д., 1960).

Цитуючи слова Ушинського про те, що «мова...поєднує покоління народу, які жили, живуть і житимуть, в одне велике історичне ціле. ...Коли зникає народна мова, – народ більше не існує» (Ушинський К. Д., 1960), згадуємо сучасний вислів Л. Костенко: «Нації вмирають не від інфаркту, спочатку у нації забирають мову». Хіба не актуальні ці ідеї видатного педагога в нашому житті та освіті нині?

Перебуваючи у відрядженні в країнах Західної Європи, К. Д. Ушинський вивчав проблеми жіночої освіти та шкіл для малих дітей. Після цього відрядження він відстоював ідею про те, що жінка за умови досягнення високого рівня педагогічної майстерності повинна мати змогу самотужки займатися початковим навчанням дитини.

Погляди К. Д. Ушинського на освіту і виховання дітей різної статі певною мірою випереджали тогочасну теорію і практику європейських шкіл, що сприяло активізації жіночого руху в Росії та стало підґрунтям для усвідомлення ролі жінки в сім'ї та суспільстві (Вихор С., 2008, с. 70).

Отже, К. Ушинський велику увагу приділяв дотриманню гендерного паритету в українській педагогіці й уважав, що це є основою національного виховання.

До речі, видатний педагог акцентував увагу на тому, що утвердження цінностей української національної ідеї, зокрема таких її складників, як державність, демократія, добробут, працелюбність і відповідальність, можливе завдяки цілеспрямованому здійсненню гендерного виховання для громадянського зростання особистості, яке є запорукою демократичних змін у суспільстві та умовою повноцінного індивідуального розвитку дитини.

Головною формулою українського виховного ідеалу за К. Ушинським Омелян Вишневський уважав тезу: «людина, яка служить Богові і Україні», що є вершиною піраміди цінностей виховання, нижчі шаблі якої посідають цінності європейської демократії, родинність і, нарешті, велика увага до індивідуальності (Вишневський О., 2010, с. 50).

О. Вишневський підкреслив, що К. Ушинський не був ні політиком, ні бунтарем, але в педагогічних термінах виявив себе щирим християнином і «українським народником», що в сучасному розумінні тотожно націоналізму (Вишневський О., 2010, с. 49).

На початку діяльності Ушинського релігія посідала значно більше місце в його свідомості, ніж в останні роки життя: він уважав християнську релігію основою морального виховання та рекомендував призначати священників завідувачами й учителями народної школи. Наприкінці життєвого шляху Ушинський, залишаючись вірянином, рекомендував розмежовувати науку і релігію (Туркот Т., Коновал О., 2017, с. 247–248).

Основними компонентами, на думку Ушинського, що мають сформувати особистість, є навчання, праця, гра, природа, життя, релігія, саме ці компоненти допоможуть пристосуватися до складного життя та знайти вихід із непростой ситуації.

Теорія К. Д. Ушинського зорієнтована на особистість, її саморозвиток у складних відносинах світу і людини, людини і людини. Головними дійовими особами цієї педагогічної концепції виступають особистість дитини і педагога. Вихователь ніколи не повинен забувати, що він виховує «не раба собі та іншим», а вільну, самостійну людину, яка з часом керувалась би «своїм розумом і совістю та мала достатньо енергії для того, щоб виконувати їхні вимоги і взагалі досягати того, чого прагне» (Поніманська Т. І., 2014, с. 117).

На думку К. Д. Ушинського, формування характеру здійснюється за умови, що «переконання тільки тоді стають елемен-

том характеру, якщо переходять у звичку. Відтак, у контексті національно-патріотичного виховання вчасно сформована звичка як особлива форма національної поведінки через розвиток відповідних нахилів спрямовує людську діяльність патріотичного змісту (Соцька О. П., Мирза О. А., 2017, с. 100).

А характер народу – можливість збереження й подальшого розвитку історичного характеру нації.

Суспільна думка є основою успішної реалізації національного виховання. Як тут не погодитися з думкою К. Ушинського, який стверджував: «...де нема громадської думки про виховання, там нема і громадського виховання, хоч може бути багато громадських навчальних закладів» (Ушинський К. Д., 1983, с. 103).

Громадське виховання. Учений проаналізував громадське виховання в Німеччині, Англії, Франції і зробив висновок, що, незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива мета і свої особливі засоби її досягнення, а тому запозичення одним народом в іншого виховних систем недоцільне.

«Німець, англієць, француз, американець вимагають від виховання не одного і того ж, і в слово «виховання» кожен народ вкладає різні поняття. Ця різниця... виразно... простежується в багатьох особливостях, іноді дрібних, але характеристичних, які показують напрям громадського виховання в кожного народу і ту невисловлювану мету, якої прагне і яка визначила самі його форми» (Ушинський К. Д., 1983, с. 75).

Учений-педагог у своїй статті «Про народність у громадському вихованні», опублікованій у 1857 році, розкрив ідеї громадської освіти. Він уважав, що громадська освіта на засадах народності виховує патріотизм та любов до своєї Вітчизни, також впливає на формування та розвиток особистості. Ця стаття вперше спрямувала увагу педагогічної громадськості на етнонаціональні засади формування виховного ідеалу. Педагог піддає глибокому аналізу

загальні історичні основи європейського виховання; характерні риси німецького громадського виховання; громадське виховання в Англії, Франції та США, їхній народний ідеал виховання; вплив життя й виховання на характер, наголошуючи, що там, де немає громадської думки про виховання, немає й громадського виховання.

Ушинський наголошував на тому, що «кожний народ змінює свій виховний ідеал відносно свого століття» (Ушинський К. Д., 1983, с. 77).

Педагог був прихильником ідеї про те що, «набагато легше триматися одного прийнятого ідеалу виховання і, не звертаючи особливої уваги на незначні відмінності характерів, намагатися внести в них цей ідеал: перетворити його в другу природу людини, викорінюючи все, що з ним незгідне» (Ушинський К. Д., 1983, с. 98).

Теза про природне право кожного народу мати свою національну школу, національну систему виховання є однією з основних у системі поглядів науковця-аналітика, мислителя. У кожній країні національне виховання має свій характер, виховний ідеал, історію й досягає мети через свої засоби виховання. Після досвіду, набутого в країнах Західної Європи, К. Д. Ушинський безпосередньо займався втіленням ідеї народності в освітній процес. Основними результатами дослідження вченого-педагога Ушинського щодо національного виховання в Англії, Німеччині, Франції та США були такі.

Російські школярі знають латинську, уміють відмінювати французькою, але не знають елементарної історії власної країни, її географії, біографій видатних людей, народного епосу (Ушинський К. Д., 1983, с. 68).

Особливістю англійського виховання є те що, аристократизм виховують не в державних установах, він є в самій крові народу і виражається в толерантній поведінці до всіх соціальних класів, повазі до старих імен, старих замків і старих законів. Але головне в англійському вихованні – це характер, звичка володіти собою

(selfgovernment), що вирізняє будь-якого істинного джентльмена. На освіту і зміцнення характеру звернено головну увагу англійського виховання. Важливим для виховання є настанови та приклад, про це промовисто говорить англійське слово «training», яке складно передати іншою мовою. Через цю настанову виражається той невидимий дух закладу освіти або сімейства, який залізною волею підпорядковує собі всякий особистий характер.

Специфічною прикметою виховання у Франції є те, що у французьких закладах освіти не передбачено формування сімейних цінностей. Зовнішній блиск, марнославство і матеріальна користь – характеристичні риси французького громадського виховання (Ушинський К. Д., 1948, с. 56).

Усі свої сили, на погляд Ушинського, Франція вклала в розвиток технічних закладів. Він погоджується з думкою видатного німецького педагога А. Дістервега, який уважав, що «можна бути видатним ученим і водночас аморальною людиною... можна бути прекрасним техніком і поганим членом сім'ї ...» (Ушинський К. Д., 1948, с. 102).

Кінцевою метою німецького виховання є наука, а моральність при цьому ототожнюється з ученістю. Людина-вчений, – робить висновок Ушинський, – і людина добре вихована – для німця одне і те ж.

К. Ушинський схвально ставився до німецької педагогіки, зазначаючи, що німці довели свою національну педагогіку до такої досконалості, «до якої ще далеко всім іншим народам і з великою послідовністю провели свою національну ідею, ідею реальної елементарної освіти» (Ушинський К. Д., 1983, с. 78).

Цікавою думки дотримується Ушинський, цитуючи німецького педагога Дістервега у праці «Про народність у громадському вихованні»: «Коли б, наприклад, хто-небудь побажав виховувати азійські сучасні народи за тією ж системою, що й новоевропейські, не звертаючи уваги ні на історію, яку прожив кожен народ, ні на

релігію, ні на державний устрій, то, звичайно, таке виховання не досягло б ніякого щасливого результату» (Ушинський К. Д., 1983).

Ф. А. Дістервег та К. Д. Ушинський розглядали ідею народності в такому контексті: 1) кожен народ сам створює свою систему навчання і виховання зі своїми національними рисами; 2) неможливо повністю переносити в національну освіту досягнення інших народів; 3) в історії народу криється основа національного виховання; 4) важливу роль у народності відіграє рідна мова; 5) принцип народності пов'язаний із вихованням патріотизму, любові до Батьківщини; 6) повага до гідності іншого є основою народності та інших народностей (Торопова І., 2004, с. 66–67).

Педагог підкреслював, що саме в Америці жіноча освіта мало чим відрізнялася від чоловічої, американські жінки одні з перших почали послуговуватися привілеями свободи, що зумовило позитивні результати для громадянського суспільства. Як позитивне явище Ушинський зазначає виховання в американському народі почуття патріотизму (Ушинський К. Д., 1948, с. 113).

Чи варто послуговуватися педагогічним досвідом іншої держави? На думку Ушинського, це не шкідливе лише тоді, коли основи громадської освіти твердо закладені самим народом.

Як зауважив Ушинський: «Можна і треба запозичити знаряддя, засоби винахідництва, але не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер» (Ушинський К. Д., 1974).

Можливо для наслідування народної системи освіти інших країн потрібно взяти з кожної країни якусь ментальну річ, яка може задовольняти інтереси іншої держави, наприклад, у німців – багатство наукового і філософського розвитку, у англійців – здатність формувати силу розуму і характеру, у французів – уміння передавати технічні знання, в американців – державне

поняття про суспільне утворення, і створити таку систему різнобічного виховання, яка би, як різнобічна, поліфункціональна, багаточільова, сприяла досягненню вищого ідеалу людської досконалості (Ушинський К. Д., 1983).

Загальної системи народного виховання для всіх народів немає і не може бути не лише на практиці, але і в теорії, і німецька педагогіка – не більше ніж теорія німецького виховання. «Якщо повністю перенести виховну ідею одного народу на іншу національно-освітню систему, це може призвести до негативних наслідків», – застерігав К. Ушинський.

К. Д. Ушинський уважав, що людини без національної ідентифікації не буває. У кожного етносу є свій виховний ідеал і умови відтворення цього ідеалу в окремих особистостях, тому що «він завжди виражає собою ступінь самосвідомості народу, його погляд на вади та чесноти, виражає народну совість» (Ушинський К. Д., 1974, с. 23).

Треба розуміти, що шкільне виховання не охоплює весь обшир виховання народу. Релігія, природа, сімейство, перекази, поезія, закони, промисловість, література – усе, що формує історичне життя народу, – складає його дійсну школу, перед силою якої сила закладів освіти, особливо побудованих на засадах штучних, зовсім незначна.

Виховання, що базується на абстрактних або чужорідних засадах, буде діяти на розвиток характеру набагато слабше, ніж система, створена самим народом.

Науковець зауважував, що кожен народ має йти своїм шляхом, і ця ідея є наскрізною в його педагогічній системі. «Народ без народності – тіло без душі, з яким залишається тільки піддатися закону розкладання і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність... народність живуча в тілі людини, і якщо виховання не хоче бути безсилим, то воно має бути народним», – підсумовував педагог (Ушинський К. Д., 1983, с. 100).

кий К. Д., 1983, с. 100).

Відтак, формуванню національно свідомого громадянина-патріота своєї держави, утвердженню в душі національної гордості сприяє створена власна національна система виховання з урахуванням національної належності, національних особливостей характеру, що передаються у спадок від батьків засвоєнням національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, яка покликана зберегти народ як єдиний цілий живий організм серед багатьох інших (Майборода Н. О., 2015, с. 30–31).

Отже, національний підхід є визначальним у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського, а сам педагог є одним із основоположників української національної системи навчання та виховання.

Національне виховання є найважливішим елементом усієї системи виховання в Україні, що відіграє роль об'єднання, консолідації суспільства, розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави. Національний характер виховання полягає у формуванні молоді людини як громадянина України незалежно від етнічної належності.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що постать К. Д. Ушинського є унікальною, оскільки уособлює кращі риси морально-духовної, енциклопедично освіченої людини XIX століття, є зразком педагога-громадянина, відданого своїй справі, який на багато століть випередив свій час. Основними складовими національного педагогічного доробку К. Д. Ушинського є народність, релігійність, рідна мова, праця, звичаї та традиції тощо.

Перспективними напрямками подальших досліджень є аналіз природного права, яке відстоював К. Д. Ушинський, оскільки саме воно має впливати на характер регулювання суспільних відносин на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Лише особистість здатна виховати особистість / О. Є. Антонова. // Історико-педагогічний альманах. Випуск 3. Реалізація педагогічних ідей К. Д. Ушинського в освіті сьогодення: збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О. Є. Антонової, В. В. Павленко. – Житомир : ФОП Левковець, 2015. – С. 5–15.
2. Барабаш В. Громадянське виховання молоді в контексті українського виховання / В. Барабаш // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – № 131. – С. 43–47.
3. Вихор С. Гендерний аспект у працях К. Д. Ушинського / С. Вихор // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : педагогіка. – 2008. – № 4. – С. 67–70.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – Вид. 3-тє., доопрац. і доп. – К. : Знання, 2008. – 566 с.
5. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер (витоки, деформації і сучасні виклики) / О. Вишневський // Педагогічна думка. – 2010. – № 3. – С. 41–54.
6. Довбня В. Костянтин Ушинський як фундатор філософсько-освітньої думки України / В. Довбня // Філософія освіти. – 2007. – № 1. – С. 231–245.
7. Жаровська О. П. Сучасні підходи до формування патріотизму у студентської молоді / О. П. Жаровська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2013. – № 40. – С. 107–111.
8. Калита Н. Ідея народності у вченні К. Д. Ушинського як основа сучасного національно-патріотичного виховання / Н. Калита // Молодь і ринок. – 2017. – № 1. – С. 21–24.
9. Майборода Н. О. Феномен патріотизму в спадщині видатних українських вчених / Н. О. Майборода // Pedagogy and Psychology. – 2015. – № 3 (21). – С. 29–33.
10. Поніманська Т. І. Виховання у світлі педагогіки толерантності. Я.-А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський / Т. І. Поніманська // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – № 46. – С. 115–119.
11. Соцька О. П., Мирза О. А. Витоки національно-патріотичного виховання в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського / О. П. Соцька, О. А. Мирза // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Педагогічні науки. – 2017. – № 1. – С. 99–103.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. // В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – 670 с.
13. Торопова І. Ідея народності у вихованні (За творами К. Д. Ушинського та Ф. А. Дістервега) / І. Торопова // Рідна школа. – 2004. – № 3. – С. 66–67.
14. Туркот Т., Коновал О. К. Ушинський як фундатор філософії освіти / Т. Туркот, О. Коновал // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2017. – № 50. – С. 242–248. DOI: <https://doi.org/10.31812/pedag.v50i0.1308>.
15. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. / гол. ред. В. М. Столетов / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – С. 43–103.
16. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1949. – 420 с.
17. Ушинський К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / гл. ред. А. И. Пискунов // К. Д. Ушинский. – Москва : Педагогика, 1974. Т. 1. – 584 с. – Режим доступу: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=87496> (дата звернення 16.04.2020).

18. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 1960. – 21 с.
19. Ушинський К. Д. Собрание сочинений. В 11 т. / гл. ред. А. М. Еголин / К. Д. Ушинский. – М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – Т. 2. – 655 с.
20. Чепіль М. Етнічний патріотизм у педагогічній спадщині К. Ушинського / М. Чепіль // Людинознавчі студії. – Педагогіка. – 2014. – № (29 (1)). – С. 213–221.
21. Чеховъ Н. В. Национальное воспитание по К. Д. Ушинскому / Н. В. Чеховъ // Педагогический листокъ. – 1915. – Кн. 2. – С. 102–113.

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВОСПИТАННЯ І ОБЩЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ К. Д. УШИНСКОГО

*Гладун Віталій,
старший преподаватель кафедры философии
образования, теории и методики
обществоведческих предметов
Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина,
vitaliutas7@gmail.com*

В статье обоснована концепция национального воспитания Ушинского. Главным тезисом является то, что каждый народ на протяжении многих веков должен выработать собственный национальный идеал, который полностью отвечал бы интересам национального развития.

Учение К. Ушинского о сущности и значении идеи национального воспитания как основополагающей для организации общественной жизни и сегодня не утратило своей актуальности.

Основными составляющими национального воспитания по К. Ушинскому выступают: этногенез, ментальность; родной язык; религия, гендер, система обычаев и традиций народа и их значение в воспитании.

В статье показано, что мировоззрение К. Ушинского в значительной степени формировалось под влиянием прогрессивных идей зарубежных педагогов, в том числе немецких, английских, французских. Автор доказывает, что изучение зарубежного опыта дало право ученому стать одним из первых исследователей зарубежной системы образования, сердцевиной которой является национальная идея.

Ключевые слова: народная педагогика, народность, национальное воспитание, патриотизм, общественное образование.

THE CONCEPT OF NATIONAL AND PUBLIC EDUCATION USHYNSKYI'S

*Hladun Vitalii,
Senior Lecturer, the Department of Philosophy of Education,
theory and methods of social sciences
Mykolaiv In-Service Teacher Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
vitaliutas7@gmail.com*

The article substantiates the Ushynskiy's national education concept, which states that for centuries every civilized nation would have to develop its own national ideal that would be fully in the interests of national development.

Kostiantyn Ushynskiy's doctrine of the national education essence and importance as the basis for social life has not lost its relevance today.

He answered with his nationality concept on questions of how the public school should develop and what basis should be laid into the entire state educational system. Kostiantyn Ushynskiy made a significant contribution to the development of theoretical and practical aspects of patriotic education; he also believed that national spirit was the basis for the youth education.

It should be mentioned that a deep study and creative use of Kostiantyn Ushynskiy's heritage would help educators and parents to grow up patriotic citizens of their state. It was he who proved that there was none universal standard for all national systems. The outstanding thinker saw his own pedagogy basis in the use of forms and methods of the past, present and future generations.

According to Kostiantyn Ushynskiy, there are such main components of national education as ethnogenesis and its individual features: mentality, mother tongue, harmonic balance of the universal and the individual; folk customs and traditions. The first acknowledge in the patriotic education is feelings for the local motherland and native nature in the neighborhood.

By the way, the educator emphasized that enhancing Ukrainian national values (such as statehood, democracy, prosperity, industriousness and responsibility) requires in particular gender-related education for the person's civic growth and full individual development.

So the main components of Ushynskiy's national upbringing doctrine were nationality, religiosity, mother tongue, labour, national customs, traditions etc.

Keywords: folk pedagogy, nation, national education, patriotism, public education.

REFERENCES

1. Antonova, O. Ie. (2015). Lyshe osobystist zdatna vykhovaty osobystist [Only the personality is capable of nurturing personality]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh*. Vypusk 3. Realizatsiia pedahohichnykh idei K. D. Ushynskoho v osviti sohodennia: zbirn. nauk. prats molodykh doslidn. Zhytomyr (ukr).
2. Barabash, V. (2014). Hromadianske vykhovannia molodi v konteksti ukrainskoho vykhovannia [Civic education of young people in the context of Ukrainian education]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, 131, 43–47 (ukr).
3. Chehov, N. V. (1915). Nacional'noe vospitanie po K. D. Ushinskomu [National education according to K. D. Ushinsky], *Pedagogicheskij listok*, 2, S. 102–113 (rus).
4. Chepil, M. (2014). Etnichniy patriotyzm u pedahohichnii spadshchyni K. Ushynskoho. [Ethnic patriotism in K. Ushynskiy's pedagogical heritage]. *Liudynoznavchi studii. Pedahohika*, 29, 213–221 (ukr).
5. Dovbnia, V. (2007). Kostiantyn Ushynskiy yak fundator filosofsko-osvitnoi dumky Ukrainy [Konstantin Ushinsky as the founder of the philosophical and educational thought of Ukraine]. *Filos. osvity*, 1, 231–245 (ukr).
6. Kalyta, N. (2017). Ideia narodnosti u vchenni K. D. Ushynskoho yak osnova suchasnogo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [The idea of nationality in the teaching of K. D. Ushynskiy as the basis of modern national-patriotic education]. *Molod i rynek*, 1, 21–24 (ukr).
7. Maiboroda, N. O. (2015). Fenomen patriotyzmu v spadshchyni vydatnykh ukrainskykh vchenykh [The phenomenon of patriotism in the heritage of outstanding Ukrainian scientists].

Pedagogy and Psychology, 3, 29–33 (ukr).

8. Ponimanska, T. I. (2014). Vykhovannia u svitli pedahohiky tolerantnosti Ya.-A. Komenskyi, K. D. Ushynskiy, V. O. Sukhomlynskyi [Education in the light of pedagogy of tolerance of Ya.-A. Komensky, K. D. Ushinsky, V. O. Sukhomlinsky]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser.: Pedahohichni nauky*, 46, 115–119 (ukr).

9. Sotska, O. P., & Myrza, O. A. (2017). Vytoky natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v pedahohichnii spadshchyni K. D. Ushynskoho [Origins of national patriotic education in the pedagogical heritage of Ushynski]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K. D. Ushynskoho. Pedahohichni nauky*, 1, 99–103 (ukr).

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Narodzhennia hromadianyna [Birth of a citizen]. *Vybrani tvory: v 5-ty t. (Vol 3)*. Kyiv: Rad. shkola (ukr).

11. Toropova, I. (2004). Ideia narodnosti u vykhovanni (Za tvoramy K. D. Ushynskoho ta F. A. Disterveha) [The idea of nationality in education (According to the works of K. D. Ushynskiy and F. A. Disterweg)]. *Ridna shkola*, 3, 66–67 (ukr).

12. Turkot, T., & Konoval, O. (2017). K. Ushynskiy yak fundator filosofii osvity [K. Ushynskiy as the founder of the philosophical education]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly*, 50, 242–248. Doi: 10.31812/pedag.v50i0.1308 (ukr).

13. Ushynskij, K. D., & Eholyn, A. M. [Ed.]. (1948). *Sobranie sochinenij: V 11 t.* [Selected Compositions in 11 volumes]. (Vols. 2). M., L.: Yzd-vo APN RSFSR (rus).

14. Ushynskij, K. D., & Piskunov A. I. [Ed.]. (1974). *Izbrannye pedagogicheskie sochinenija v 2-h t.* [Selected Pedagogical Compositions in 2 volumes]. (Vol. 1). Moskva: Pedagogika. – Retrieved from: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=87496> (rus).

15. Ushynskiy, K. D. (1960). *Ridne slovo* [Native word]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoho universytetu im. I. Franka (ukr).

16. Ushynskiy, K. D. & Stolietov, V. M. [Ed.]. (1983). *Vybrani pedahohichni tvory u 2 t.* [Selected Pedagogical works in 2 volumes]. (Vols 1). Kyiv: Rad. shkola (rus).

17. Ushynskiy, K. D. (1949). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected Pedagogical works]. Kyiv: Radianska shkola (ukr).

18. Vykhhor, S. (2008). Gendernyi aspekt u pratsiakh K. D. Ushynskoho [Gender aspect in the works of CD Ushynski]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: pedahohika*, 4, 67–70 (ukr).

19. Vyshnevskiy, O. (2008). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Kyiv: Znannia (ukr).

20. Vyshnevskiy, O. (2010). Ukrainskiy vykhovnyi ideal i natsionalnyi kharakter (vytoky, deformatsii i suchasni vyklyky) [Ukrainian educational ideal and national character (origins, deformations and modern challenges)]. *Pedahohichna dumka*, 3, 41–54 (ukr).

21. Zharovska, O. P. (2013). Suchasni pidkhody do formuvannia patriotyzmu u studentskoi molodi [Modern approaches to the formation of patriotism in student youth]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykhohihiia*, 40, 107–111 (ukr).